

Мирјана НИНЧОВСКА

виш кустос, НУ Музеј на Македонија

**ПРИЛОГ КОН РЕВОЛУЦИОНЕРНИОТ ЛИК НА ЛАЗАР ПОП
ТРАЈКОВ**
(по повод 140 години од раѓањето)

Македонската револуционерна организација (МРО)¹ по основањето во 1893 година гради структура во која голем дел од членството било регрутрано од учителските и од ученичките средини, пред сè од егзархиските училишта низ Македонија². Тоа е најчесто кадарот на кој понатаму му се доверувале и агитаторско-организаторски задачи и кој добивал доверба од Организацијата да предводи некоја организациска единица (револуционерен округ, околија, реон, местен комитет и сл.). Во редицата такви способни, лојални и предани дејци на Организацијата е и Лазар Поп Трајков од селото Д'мбени, Костурско.³ Роден е во 1877 година во селското свештеничко семејство на попот

¹ Во 1896 г. на Солунскиот конгрес, организацијата била преименувана во Тајна македонско-одринска револуционерна организација (ТМОРО), а на Рилскиот конгрес (1905) добила ново име – Внатрешна македонско-одринска револуционерна организација (ВМОРО).

² Во конкретното време Македонија била во рамките на османлиската држава и опфатена во трите вилаети: Солунски, Битолски и Скопски.

³ Поопширно види: Мирјана Нинчовска, *Лазар Поп Трајков* (Скопје: Филозофски Факултет – УКИМ, 2017); Стојан Ристески, *Лазар Поп Трајков, илинденски револуционер и поет. Прилог Локавата и Вињари* (Битола: Развиток, 1980), 9–10.

Трајко, и тоа како единствено машко дете во семејството. Се образува во родното село, Костур, Битола и во Солун. Интелигентен, најчесто тивок и трпелив, со желба за пошироко образование, уметнички надарен (свирил на тамбура и на виолина, пишувал поезија), со висок степен на социјална култура, со почит кон другите култури и вери во државата (надвор од програмските обврски во училиштето напишал текст за обичаите, навиките и за животот на Албанците), емпатичен, правдољубив, слободољубив, пожртвувањ. Всушност, Лазар бил добро воспитан да гради правилен, позитивен однос кон сè околу себе.

Како и за многумина други македонски револуционери, и за него егзархиската (бугарска) машка гимназија „Св. Кирил и Методиј“⁴ во Солун била местото каде што се запознал со дејноста на Организацијата и се вклучил во нејзините редовите. Во училишната средина, во која еден од основачите на Организацијата, Дамјан Груев, се грижел за револуционерното дело и каде што во атмосферата се чувствуvalо

⁴ Егзархиската гимназијата во Солун, во која се школувал Лазар Поп Трајков, е основана во 1880 година на иницијатива на охридските учители Кузман Шапкарев и Јанаки Стрезов, како и на владиката Методиј Кусевич (прилепчанец). Опстојувала под името Солунска българска мъжка гимназия „св. Кирил и Методий“ до 1913 година. Меѓу иницијаторите, директорите и учителите во гимназијата, се издвојуваат редица големи интелектуалци, научници и јавни личности. Тука своевремено работеле и предавале и Трајко Китанчев, Григор Прличев и др. Меѓу учениците и дипломците на оваа гимназија особено се издвојуваат: Г. Делчев, Д. Груев, Б. Сарафов, Т. Александров, А. Јапчев, И. Михајлов, А. Кецкаров, К. Стефанов и голем број други видни личности од македонската и од бугарската историја. Солунската егзархиска гимназија, и покрај строгиот внатрешен режим, била извор на револуционерни идеи. Во неа циркулирала забранета литература, се осмиславале планови и се дигале ученички бунтови. Исто така, чести биле и барањата за зголемување на бројот на професори по потекло од Македонија, а за намалување на бројот на оние што потекнувале од Кнежевството Бугарија. Павел Шатев, *В Македония под робство, Солунското съзаклятие (1903 г.), подготовка и изпълнение*, (София: Отечествоен фронт, 1983), 35–36.

присуството и на другите истакнати револуционерни личности, Лазар бил директно вклучен во револуционерното дело од соученикот и другар Владимир Каранфилов.⁵ Уште како ученик, Л. Поп Трајков максимално ги користел училишните распусти за револуционерно агитирање и организирање на населението на теренот во Костурско, со што продолжил и по своето назначување за учител во родното село во учебната 1898/1899 година.⁶ Тој ја почитувал организациската дисциплина и во таа смисла дејствуval во насока на справување со личностите коишто се поврзале со грчката пропаганда, а во дадени моменти и за нивна ликвидација.⁷ Исто така, се борел и против обидите на српската пропаганда да навлезе на теренот во Костурско.⁸ Се залагал и го поттикнувал населението да бара и да ја брани социјалната правда, со што, пак, го предизвикал вниманието на властта како бунтовен млад човек.⁹

⁵ Вл. Д. Каранфилов, „Единъ споменъ отъ Солунската гимназия“, во: *Илинденъ 1903–1926, Сборникъ въ паметъ на големото македонско възстание*, книга пета (София: Македонско студентско дружество „Вардаръ“, 1926), 78–85.

⁶ Спомени, С. Арсов, П. Кљашев, Л. Џеров, Г. П. Христов, А. Андреев, Г. Папанчев, Л. Димитров(ред.) Иван Катарциев (Скопје: Култура, 1997), 160, 163.

⁷ Материали изъ миналото на Костурско, Революционното движење въ Костурско, Спомени отъ М. Николовъ, №. 4, (София: Издава Костурското благотворително братство, 1937), 38–39.

⁸ Спомени, С. Арсов, П. Кљашев, Л. Џеров, Г. П. Христов, А. Андреев, Г. Папанчев, Л. Димитров, 160.

⁹ Спомени, С. Арсов, П. Кљашев, Л. Џеров, Г. П. Христов, А. Андреев, Г. Папанчев, Л. Димитров, 159–160. Поп Трајков уште како ученик уживаал голем авторитет меѓу населението во својот крај. Ги охрабрил селаните одлучно да му се спротивстават на спахијата Јумер-ага поради неправилното и неправедно собирање на данокот (десеток) со кој биле обврзани со закон. Со негова поддршка селаните сами го измериле житото што требало да го дадат како задолжителна давачка и го оставиле пред вратата на селскиот ан. Кога се вежештила атмосферата и кога агата сакал да се справи со селаните,

Интересен е податокот дека речиси половина од времето поминато во Организацијата Лазар Поп Трајков, поради револуционерната активност, го поминал в затвор. По т.н. Лазарпоптрајкова провала од 1899 година, во ноември истата година тој бил притворен во Костур.¹⁰ По три месеци бил осуден и однесен во

тие го ополномоштиле Лазар Поп Трајков да ги застапува. Разлутениот ага, разобличен во неправилното работење, не го сакал „човекот кој ќе ја растури царшината“. Дискусијата се заострила дури до кревање оружје, но поради целосната поддршка што ја добил Поп Трајков од селаните, во тој момент даночниците се смириле. Сепак, за во иднина настојувале да најдат начин да се спасат од него.

¹⁰ Есента 1899 година Л. Поп Трајков, движејќи се со едно лице определено од Битолскиот окружен комитет во селото Черешница, наишол на една група од десетмина османлиски жандарми. Во тоа време и османлиските власти формирале жандармериски пешадиски групи од по 10 до 15 души со цел да ги обиколуваат селата и да проверуваат што се случува на теренот. Најверојатно властите насетувале дека се случуваат некакви нелегални активности по селата и ги презеле овие мерки. Поп Трајков и придружникот биле претресени, при што биле пронајдени еден список на членови на Организацијата од повеќе села, едно тефтерче со разни белешки, расписки, меѓу кои и илустрации на организациското печат со симболите на Организацијата – череп, коски, револвер и кама. Биле најдени и разни други книшки, некои од нив без особено значење, а кај двајцата било пронајдено и оружје. Поради тоа се уапсени и со попатно малтретирање однесени пред мудурот во Клисура. Тој го повикал учителот Златко Карапанасов со задача да ги прочита и да ги протолкува запленетите материјали. Карапанасов му бил учител и на Поп Трајков во 3. и во 4. одделение и бил член на Организацијата. Затоа, и покрај предупредувањето дека материјалите ќе бидат дадени на толкување и на учители од влашко потекло во Костур, храбро, иако внатрешно се вознемирил кога ги видел списоците на членовите на Организацијата, со голема самоконтрола го измамил мудурот и изјавил дека станува збор за сосема беззначајни работи (пакувања од детски играчки, од конци за шиење и сл.). По информациите од Карапанасов, Организацијата (според Кљашев, тоа го одработил Павел Христов) со поткуп успеала да ги одземе списоците и печатот од полицискиот началник и со тоа била спречена голема афера и нејзиното разбивање во Костурско. Уапсените првин биле однесени во затворот во Костур, каде што останале три месеци, а потоа биле префрлени во Корча, Албанија. Јумер-ага и спахиите од Св. Недела настојувале да се осуди Поп Трајков, сметајќи го за опасен. *Материали изъ миналого на Костурско, Революционното движење въ*

затворот во Корча, од каде што излегол при крајот на 1901 година.¹¹ На почетокот на есента 1902 година повторно бил уапсен на враќање од Бугарија и завршил во затворот во Корча.¹² Со општата амнестија од февруари 1903 година бил ослободен.¹³ Организацијата секогаш наоѓала начини да воспостави комуникација со своите членови што биле во затворите и колку што дозволувале условите да им помогне и да ги држи информирани и активни во револуционерно-организиските работи. Такво било и искуството на Поп Трајков.¹⁴

Костурско, Спомени отъ М. Николовъ, 41; Спомени, С. Арсов, П. Кълашев, Л. Церов, Г. П. Христов, А. Андреев, Г. Папанчев, Л. Димитров, 164–165.

¹¹ *Дневник на костурския войвода Лазар Киселинчев 1903 – Югозападна Македония – 1905*, (ред.) Христофор Тзвавелла, (София: Издателство „Македония прес“, 2003), 68. Од затвор излегол на 23 ноември 1901 година. Во затворот Лазар Поп Трајков можел слободно да чита, да пишува, а остварувал контакти и со затворениците. За време на двегодишната робија се запознал со еден Арнаутин Албанец по име Абдул, кој му ветил дека по излегувањето од затвор ќе набавува пушки за Организацијата.

¹² „Из архива на Гоце Делчев. Задграничното претставителство въ София до края на 1902 г.“, *Архивите говорят*, no. 25, (ред.) Ива Бурилкова и Цочо Билярски, (София: Главно управление на архивите при Министерския съвет на Република България, Международен търговски и културен център „Геопан“, 2003), 22–23; Васил Чекаларов, *Дневник 1901–1903 г.*, съставителство Ива Бурилкова и Цочо Билярски (София: ИК „Синева“, 2001), 126, 127; *Спомени, С. Арсов, П. Кълашев, Л. Церов, Г. П. Христов, А. Андреев, Г. Папанчев, Л. Димитров*, 226.

¹³ ЦДА, ф. 1782к, оп. 3, а.е. 165, л. 86, 87; *Спомени, С. Арсов, П. Кълашев, Л. Церов, Г. П. Христов, А. Андреев, Г. Папанчев, Л. Димитров*, 226.

¹⁴ За воспоставувањето контакт со Поп Трајков по затворањето во Корча во есента 1902 година сведочи и едно писмо од Борис Сарафов до Гоце Делчев („Из архива на Гоце Делчев“, 179–180). Васил Чекаларов во *Дневникот* забележал дека на 26 декември 1902 година од костурските раководители биле испратени писмо и пари за Поп Трајков во затворот во Корча (В. Чекаларов, *Дневник 1901–1903 г.*, 185). Исто така, и додека Лазар Поп Трајков бил во затворот во Корча во 1901 година, преку најмладиот меѓу затворените членови на Организацијата, Дельо Марковски, успешно остварувал комуникација со надворешноста и на тој начин продолжувал со револуционерната

Кон крајот на 1901 година, веднаш по излегувањето од затвор, Лазар Поп Трајков активно се вклучил во ревизиската обиколка на Гоце Делчев во Костурско.¹⁵ Таму ја затекнале Организацијата во прилично тешка ситуација поради т.н. Иванчова провала, која се случила во почетокот на јули 1901 година.¹⁶ Поп Трајков постојано бил во близина на Г. Делчев при разгледувањето и при разрешувањето на организациските проблеми и отворени прашања – ширењето и зацврстувањето на организациската мрежа на теренот, консолидирањето на внатрешните редови на Организацијата, средувањето прашања од финансиски карактер, организирањето на набавката на оружје и на опрема, зачувувањето на конспиративноста, разрешувањето и на различни спорови меѓу населението, како и други прашања од суштинско значење за револуционерното организациско дејствување, но и за секојдневниот живот на населението. Притоа се формирани и женски друштва, кои ѝ давале голема логистичка поддршка на Организацијата и извршувале

дејност. Види: Лазо Т. Киселинчевъ, „Дельо Марковски“, *Илустрация Илинден* XI, 1, (101), (София: 1939), 5-7.

¹⁵ ЦДА, фонд 1782 К, оп.3, а.е. 165, л. 47-53. *Материали изъ миналото на Костурско, Революционното движење въ Костурско, Спомени отъ М. Николовъ*, 93-105. За ревизиската обиколка на Гоце Делчев на Костурскиот револуционерен реон види повеќе кај: Димитар Димески, „Делчевата мисија во Костурско и Леринско, 1901/2 година“, *Современост*, XXII/9-10 (ноември-декември 1972): 935-954.

¹⁶ Провалата била предизвикана од Димитар Георгиев-Иванчо, кој бил четник во првата чета на Организацијата во Костурско и познавал голем дел од организациското членство во реонот. Со своето одметнување и поврзувањето со властта, при што директно ги посочил организациските структури, се создала една исклучително тешка ситуација, во која се блокирала активноста на организациските сили. Едноставно, сите сили на револуционерното раководство биле насочени кон справувањето со него. Види повеќе: Крсте Битоски, „Костурско во револуционерно-ослободителните борби на Македонија во втората половина на XIX и почетокот на XX век“, *Гласник на ИНИ*, г. XXXIX, бр. 3, Скопје (септември-декември 1985): 131-163.

некои конкретни активности во нејзина полза¹⁷ Двајцата имале големо меѓусебно разбирање и речиси секогаш биле со иста перцепција и со ист пристап во решавањето на работите. Бележит е нивниот заеднички став да му дадат повторна шанса на еден од одметнатите и проблематични членови на Организацијата, Коте Христов од селото Руља.¹⁸ Иако Делчев и Поп Трајков покажале голема доблест во односот кон него, тој целосно ѝ се предал на идејата да дејствува во интерес на патријаршискиот владика во Костур, Германос Каравангелис, голем непријател на Организацијата на теренот во Костурско и соработник на османлиската власт.¹⁹ Токму овие чинители ја осмислиле и ја реализирале и ликвидацијата на Л. Поп Трајков. Во тој период на поинтензивна и непосредна соработка со Гоце Делчев се зацврстила довербата на Делчев во Лазар и во неговите организаторско-агитаторски способности, што ќе повлијае и на нивниот понатамошен однос.²⁰

Револуционерната активност на Лазар Поп Трајков не се одвивала само во Костурско и во Леринско. Во интерес на Организацијата тој се вклучил и во легалните борби на македонската емиграција

¹⁷ Спомени, С. Арсов, П. Кљашев, Л. Џеров, Г. П. Христов, А. Андреев, Г. Папанчев, Л. Димитров, 200, 239; Дневник на костурския войвода Лазар Киселинчев 1903 – Југозападна Македония – 1905, 72–79; ЦДА, ф. 1782к, оп. 3, а. е. 165, л. 88.

¹⁸ Л. Поп Трајков најчовечки се заложил за Коте, да му се даде шанса да се поправи, како и за некои негови соработници. Спомени, С. Арсов, П. Кљашев, Л. Џеров, Г. П. Христов, А. Андреев, Г. Папанчев, Л. Димитров, 197–203; Васил Чекаларов, Дневник 1901–1903 г., 47–70.

¹⁹ Поопширно види: Димитар Љоровски Вамваковски, Германос Каравангелис, грчката пропаганда во Костурската епархија (1900 – 1903), (Скопје: Институт за национална историја, 2017).

²⁰ Според некои истражувачи, „Г. Делчев го доживувал [Лазар Поп Трајков, б. н.] како свој наследник“. Дневник на костурския войвода Лазар Киселинчев 1903 – Југозападна Македония – 1905, 304.

организирана во друштва и во братства во Кнежевството Бугарија, а раководена од Врховниот македонски комитет (ВМК). Накусо, тој бил активен токму во време на големата криза и поделба на емиграцијата, која се случила по одржувањето на Деветтиот конгрес на Врховниот комитет (1901) и во текот на подготовките за Десеттиот редовен конгрес во летото 1902 година. Тоа се месеци кога, меѓу другото, се кршеле копјата на ТМОРО и на ВК и по прашањето за организирање востание.

Во почетокот на јуни 1902 година, по кусото лекување во Софија, Лазар Поп Трајков повеќе од три месеци тесно соработувал со Гоце Делчев и бил во координација со него, настојувајќи да дејствува среде Македонците кои живееле или привремено престојувале во Бугарија. Тргнувајќи од својата револуционерна ориентација, но и со оглед на авторитетот што го стекнал, Л. Поп Трајков се движел меѓу Македонците во бугарските градови Софија, Провадија, Варна, Русе и Пловдив, особено меѓу луѓето што потекнувале од Костурско.²¹ Во овие средини тој

²¹ „Из архива на Гоце Делчев“, 22–23, 381, 402–403, 404–405, 406, 407, 412–414, 559. За состојбите во редовите на Врховниот комитет и во легалните македонско-одрински друштва и братства во Бугарија и за односите со Македонската револуционерна организација, особено во периодот 1901/1902 година, види повеќе: *Архивите говорят 45, Вътрешната македоно-одринска революционна организация (1893–1919 г.). Документи на Централните ръководни органи (устави, правилници, мемоари, декларации, окръжни, протоколи, нареби, резолюции, писма)*, том I, част 1 (София: Државна агенция „Архиви“, Универзитетско издавателство „Св. Кл. Охридски“, 2007), 216–218; Константин Пандев, *Националноосвободителното движение в Македония и Одринско 1878–1903* (София: Институт по историја при БАН, Издателство „Гутенберг“, 2000) 303–335; Генади Генадиев, „Варненското Македоно-одринско дружество по време на кризата във Върховния комитет през 1902 г. Отражението на противоречията във Върховния Македоно-одрински комитет през 1902 г. във Варненския край“, *Македонски преглед*, XVII/2, София (1994): 97–114; Светлозар Ельдъров, „Тайните офицерски братства в подготовката и провеждането на Илинденско-Преображенското въстание“, *Сборник доклади 110 години от Илинденско-Преображенското въстание и българската идея от Сан Стефано до*

дејствувајал и агитирал колку што може повеќе за да се повлијае врз работата на Врховниот комитет по однос на Задграничното претставништво, односно на ТМОРО. Всушност, се водела борба да се изберат близки и доверливи луѓе на Организацијата за делегати за конгресот. Пред доверливите луѓе од редовите на легалните македонски емигрантски братства во Бугарија Гоце Делчев го претставувал Лазар Поп Трајков како „личен и интимен пријател“, со препораки дека многу може да помогне во агитирањето, особено кај Македонците што потекнуваат од Костурско.²²

Движејќи се меѓу македонската емиграција, Поп Трајков констатирал дека одредени емигрантски кругови недоволно ги познаваат „духот, правилниците и одот на Внатрешната организација“ и дал придонес во афирмирањето на програмските цели на Организацијата (во градовите Провадија и Варна), што се гледа и од неговата преписка со Делчев.²³ Се судрувал и со пропагадата на луѓето на Врховниот комитет и правел напори да ја предочи реалната состојба на работите, но и за него лично, за револуционерниот терен во Костурско и за односите меѓу ТМОРО и ВМК.²⁴ Меѓу другите организациски прашања на кои работел Поп Трајков било и она за снабдувањето со оружје и за испраќањето војводи и чети во Костурско.²⁵ До одреден степен неговата дејност повлијаела и на изборот на делегати за конгресот од редот на луѓето близки на Делчев и на Организацијата, како и независни кандидати кои

Букурешт (1878-1913), (София: Институт за исторически изследвания – БАН, Военна академия „Г. С. Раковски“, Македонски научен инситут – София, Регионален историски музеј – Благоевград, 2014), 49-72; „Из архива на Гоце Делчев“.

²² „Из архива на Гоце Делчев“, 559.

²³ „Из архива на Гоце Делчев“, 402-403, 406.

²⁴ „Из архива на Гоце Делчев“, 402-403, 404-405, 406.

²⁵ „Из архива на Гоце Делчев“, 404, 406, 412-414.

не им давале поддршка ниту на „цончевистите ниту на сарафистите“. Како такви, од Провадија бил избран Никола Габровски, а од Варна Дамјан Перелингов (по потекло од Костурско).²⁶

Колку бил ценет и почитуван како искрено и способно лице на Организацијата се гледа и од довербата што му ја дал апостолот на македонското револуционерно-ослободително движење, Гоце Делчев, на советувањето од крајот на декември и почетокот на јануари 1901 година (четничката конференција за Костурско и за Леринско) во селото Загоричани, назначувајќи го за раководител на Костурскиот револуционерен реон.²⁷ Таква доверба кон него била исказана и на Смилевскиот конгрес на Битолскиот револуционерен округ, каде што во отсуство бил избран за заменик-член на Горското началство (Штабот) на Востанието во Округот, но и на реонскиот конгрес на Организацијата во Костурско со неговото поставување на члената позиција на Горското началство на Востанието за Костурско.²⁸

Како што требало да биде подготвен секој револуционер, Лазар Поп Трајков бил добро обучен и за водење и за предводење вооружена

²⁶ Пандев, *Националноосвободителното движење в Македония и Одринско 1878-1903*, 320; Генадиев, „Варненското Македоно-одринско дружество“, 100-101; „Из архива на Гоце Делчев“, 407, 408-409.

²⁷ Васил Чекаларов, *Дневник 1901-1903 г.*, 64.

²⁸ Васил Чекаларов, *Дневник 1901-1903 г.*, 224-231, 227, 233-234; Петър Ацев, „Конгресът на Битолския революционен окръг в село Смилево през 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23 и 24 април 1903 година, София, 1933 г.“, Даме Груев, *Живот и дело* (сборник) I част, предговор, съставителство и бележки Џочо В. Билярски, (София: Издателство „Анико“, 2006), 260-263; Зоран Тодоровски, *Георги Поп Христов – Спомени* (Скопје: Филозофски факултет – Скопје, 2014), 154-165; Александар Трајановски, Михајло Миноски и др., *Златна книга, 100 години ВМРО* (Скопје: Глас на ВМРО-ДМПНЕ, 1993), 58-62; Христо Силянов, *Освободителните борби на Македония*, томъ први, Илинденското въстание (София: издание на Илинденската организација, 1933), 236-242.

борба. Како војвода и реонски раководител, пред Илинденското востание се покажал и во познатата битка на Локвата и Вињари во близина на своето родно село. Битката се разгорела на 31 мај 1903 година во нерамноправен сооднос на силите.²⁹ Со ширината на својот светоглед и на своите познавања, ја согледал оваа исклучително храбро и пожртвувано водена битка од костурските чети на Организацијата како можност за оддавање признание за храброста на борците со доделување свидетелства кои ќе бидат и поттик за понатамошните борби. На негова иницијатива, од името на Костурското реонско началство им биле издадени свидетелства на учесниците во битката, кои биле градирани во три степени: *Свидетелство за првостепена храброст*, *Свидетелство за храброст и обично Свидетелство* (за учество во битката).³⁰ Тоа се, најверојатно, и првите одликувања доделени од некое раководно тело на ТМОРО.

Исто така, како предводник на востаничкиот штаб за Костурско за време на Илинденското востание, заедно со другите членови и заменици на членовите на тоа Горско началство, добро ја организирал и

²⁹ Спомени, С. Арсов, П. Кљашев, Л. Џеров, Г. П. Христов, А. Андреев, Г. Папанчев, Л. Димитров, 250–252; *Дневник на костурския войвода Лазар Киселинчев 1903 – Југозападна Македония – 1905*, 50–58.

³⁰ *Дневник на костурския войвода Лазар Киселинчев 1903 – Југозападна Македония – 1905*, 58; ДАРМ, ф. 714, Македонско револуционерно движење (необработен фонд), к. 2а, вл. инв. бр. 908; ДАРМ, ф. 714, Македонско револуционерно движење (необработен фонд), к. 2а, вл. инв. бр. 908, бр. 12. Две од тие свидетелства во оригинал (Свидетелството за првостепена храброст на Гаке Кенков бр. 17 и Свидетелството за храброст на Лазар Киселинчев бр. 23) се чуваат во овој фонд; Лазо Т. Киселинчевъ, „Издадените свидетелства за храброст от ВМРО“, *Илюстрация Илинден*, кн. 5 (София: 1942), 9–11; Тодор Петров, *Нелегалната армия на ВМРО в Македония и Одиско 1899–1908* (София: 1993), 141. Иако во форма на свидетелства, овие своевидни признанија на Организацијата Лазар Поп Трајков ги именувал по воениот орден за храброст.

ја водел востаничката борба во реонот. Тоа воопшто не било едноставно. Покрај многубројните вооружени сили, на страната на власти застанале и некои од месните жители, кои со доставување информации за револуционерните сили, најчесто преку соработниците на патријаршииската (грчка) црква, дополнително ја отежнувале состојбата. Сепак, во Костурскиот револуционерен реон востаниците создале слободна територија со двете ослободени гратчиња – Клисура и Невеска, која најдолго опстанала во споредба со сите други во текот на Илинденското востание во Македонија.

Контраофанзивата на властите донела големи неволји и тешкотии – ограбени и изгорени села, опустошено земјиште, разбеган народ, опаѓање на вербата и др.³¹ За да се одржи состојбата колку може повеќе под контрола на Организацијата, Лазар Поп Трајков и членовите

³¹ *Историја на македонскиот народ*, книга втора, (ред.) Михајло Апостолски (Скопје: Институт за национална историја, 1969), 239–241; Силянов, *Освободителните борби на Македонија*, 301–307. Ситуацијата во реонот се гледа и од еден извештај до сите конзули во Битола испратен на 30 август 1903 година од костурските горски началници и војводи. Потписниците Лазар Поп Трајков, Васил Чекаларов, Пандо Кљашев, Манол Розов и Михаил Николов за она што го доживеало населението во Костурско само во последните десетина дена, напишале: „Во текот на ова навлегување на мнозинството од аскерот во Костурскиот реон, кое траеше десет дена, Турците извршија најголеми опустошувања на села и имоти. Истепаа многу невин народ, и тоа старци и баби, што не можеа да се спасат од бегање. Ограбен е и сиот ситен и крупен добиток, ископано е сè што е скриено и извршени се најголеми насилија и обесчестувања од страна на аскери и бацибозук над несреќните жени и моми. Личните жени и моми ги полнат турските хареми. Сето ова што го извршија Турците ги подбудува востаниците да станат очајни борци, вечни непомирливи врагови на турската власт. Кај станатиот во Костурско не остана ништо да жали: селата му се сосем упропастени, имотот разграбен, сеидбите изгорени, фамилиите опљачкани и распилени гладни и голи.“ Љубен Лапе, *Нови документи за Илинденското востание*, во: *Илинденски зборник 1903–1953* (Скопје: Институт за национална историја, 1953), 94; Васил Чекаларов, *Дневник 1901–1903 г.*, 286, 297.

на Горското началство, согледувајќи ги условите за движење и за логистичка поддршка на востаничките единици, одлучиле да се поделат во два одреда и да тргнат едните кон Преспа, а другите кон Леринско за да се зачуваат востаничките сили. Одредот што тргнал кон Леринско, составен од повеќе чети, броел 622 востаници и бил под директна команда на Л. Поп Трајков. Целта била заедно со востаниците од Леринско да прекинат дел од важните комуникации. Развојот на ситуацијата го однел одредот во Мариовско, каде што стапиле во контакт со четите од битолско и од прилепско Мариово.³² Во Мариовско Поп Трајков се сретнал со Ѓорче Петров и со Пере Тошев.³³ Со цел да го ангажираат аскерот некаде на потегот Воден – Лерин, а во тоа време да биде разрушена комуникациската линија, тргнале во тој правец.³⁴ Најверојатно биле предадени и на 2 октомври 1903 година во близината на селото Чаништа, на месноста Маргара (карпеста височина), започнала последната голема вооружена битка на Поп Трајков, која воедно е и последната битка во Илинденското востание. Противникот по бројноста и по надмоќта бил во далеку поголема предност во однос на востаниците.

Сепак, во првиот налет востаниците успеале да го одбијат. Османлиските сили добиле засилување од војската во близина. Востаниците успешно тактизирале во борбата и по последното приближување на многу побројната војска успеале да се извлечат од обратот со загуба на тројца или четворица од своите редови и со неколку ранети. Наспроти тоа, османлиските сили изгубиле од 200 до 400 борци.

³² Тодоровски, Георги Поп Христов – Спомени, 189, 190.

³³ Ѓорче Петров, Спомени, Материјали за македонската национал-револуциона историја, кн. 1 (Скопје: Научен институт за национална историја на македонскиот народ, 1950), 146–148.

³⁴ Ѓорче Петров, Спомени, 146 – 147.

Таму е ранет големиот предводник на костурските востаници, при што куршумот му поминал низ вратот и му го зафатил јазикот. Поради тоа не можел да зборува и требало да оди на лекување во Бугарија, но одбил и се вратил назад во Костурско.³⁵ На 6 октомври 1903 година востаниците предводени од Поп Трајков на планината Нице се сретнале со членот на Горското началство на Битолскиот округ, Борис Сарафов, од кого биле известени за одлуката на Окружното раководство за прекин на востаничките дејства. За оваа ситуација, Борис Сарафов во своите спомени само забележал: „На Лазар Поп Трајков му дадовме упатства како да ги обезоружа четите и др. Тој беше ранет.“³⁶

Лазар Поп Трајков е познат и како поет уште од времето во кое живеел. Раскажувајќи за трагичната и потресна смрт на Лазар Поп Трајков, еден од учесниците во востаничкото движење забележува: „*Но, (...) најтажното беше тоа што со нашиот голем организатор и раководител Лазар Поп Трајков загина и костурскиот поет Лазар Поп Трајков, чии стихови дадоа голем придонес за гранитниот боречки револуционерен дух на костурчани, најблескаво пројавен и исткаен во Клисура, Невеска, Бигла, Кајнака и во Апоскел.*“³⁷ Тоа доволно кажува за фактот дека Поп Трајков во востаничките редови бил присутен не само како востанички

³⁵ ЦДА, ф. 771к, оп. 1, а. е. 76, л. 7–10; Проф. Л. Милетичъ, „Костурско презъ време на Илинденското въстание (По спомените на покойния войвода Иванъ Поповъ)“, *Македония*, София (30 март 1922 год.): 47–50; ЦДА, ф. 771к, оп. 1, а. е. 76, л. 8, 9; *Дневници и спомени за българската история, Дневници и спомени за Илинденско-Преображенското въстание* (София: Издателство на Отечествения фронт, 1984), 251–254.

³⁶ *Спомени, И. Х. Николов, Д. Груев, Б. Сарафов, Ј. Сандански, М. Герчиков, д-р Х. Татарчев, (ред.) Иван Катарциев* (Скопје: Култура, 1995), 186.

³⁷ *Дневници и спомени за българската история*, 221, 222. И Пандо Кљашев во спомените го посочува како поет. Повеќе види во: *Спомени, С. Арсов, П. Кљашев, Л. Џеров, Г. П. Христов, А. Андреев, Г. Папанчев, Л. Димитров*, 161.

водач туку и како талентиран поет. Поетската дарба ја изразил преку своите стихови инспирирани од силните впечатоци од борбените подготвки или пак од самите борби. Под импресија на големата битка на Локвата и Вињари ја напишал и познатата поема *Локвата и Вињари*. Блаже Конески при првото среќавање со таа творба бил „изненаден и пленет од изворната искреност и наивност, како и од силината на една револуционерна вера“. Пртиоа, забележува дека „тој текст соопштува возвишена порака доближувајќи се по жанр до одите“ и дека со тоа потсетува на неговата поетска творба *Тешкото и на Очи од Ацо Шопов*. Конески истакнува дека според содржината, поемата изгледа како да е создадена од „некаков Хомер, кој се зафатил да опише еден цел ден исполнет со крвав бој и јуначки сцени“. Сцените се масовни и „го даваат основниот фон на поемата“. Врз тој фон хомеровски се дадени и лични судбини, личности кои доминираат во сцените (како што се војводите Лаки Поповски и Дично Андонов).³⁸ На крајот Лазар Поп Трајков ја изразува својата верба во смислата на жртвата и уште посилната верба дека ќе дојде и слободата. Тој пишувал поезија и како ученик. Положувањето на заклетвата за зачленување во МРО го доживеал со длабоки емоции и по тој повод напишал стихотворба.³⁹ Опожарувањето на родното село во 1903 година исто така предизвикало потреба во

³⁸ Лазар Поп Трајков, *Локвата и Вињари*, превод и коментар Блаже Конески, кн. 49 (Скопје: Библиотека „Современост“, 1979), 5-11. Поемата е препеана и од Ташко Саров. Види: Лазар Поптрајков, *Локвта и Вињари*, препев од старомакедонски: Ташко Саров, препев на англиски: Чарлс Б. Тинкам, препев на грчки: Васко Караџа (Скопје: Аз-Буки, 2003).

³⁹ Каран필ов, „Единъ споменъ“, 78-85. Поетската дејност на Лазар Поп Трајков во ученичкиот период ја потврдуваат и други извори. Види: *Спомени*, С. Арсов, П. Кљашев, Л. Џеров, Г. П. Христов, А. Андреев, Г. Папанчев, Л. Димитров, 160.

стихови да ги изрази своите чувства, па така ја напишал *Песна за селото Д'мбени*.⁴⁰

Со убиството на Лазар Поп Трајков (со пресекување на главата) е осакатено и ТМОРО, особено во Костурскиот реон. Организацијата изгубила еден од најистакнатите, најчесните, најпреданите и најспособните агитатори, организатори и раководители. Во оваа смисла, интересно е искажувањето на еден од учесниците во македонското ослободително движење, Петар Шанданов, кој иако е помлад 18 години од Поп Трајков и немал можност да го запознае лично, го вброил меѓу најзначајните и водечките револуционери. Во полемичкиот разговор со водачот на ВМРО (Тодор Александров) во 1922 година го потенцира ставот дека не го сфаќа „македонското движење само како чисто социјално, туку како едно широко национално движење“, со мисла дека „под знамето на македонската револуција можат да се засолнат носители на севозможни социјални и национални идеи, доволно е нивната дејност да се совпаѓа со програмата и стремежите на македонското ослободително движење“, и напоменува дека на таков начин го поимале македонското движење и многу значајни македонски револуционери. На замерката од Александров за неговите „леви убедувања“, Шанданов во спомените вели: „Го потсетив [Александров, б. н.] дека и првиот апостол на македонското револуционерно движење – Гоце Делчев, донекаде и Dame Груев, Славејко Арсов, Георги Сугарев, Лазар П. Трајков и уште многу истакнати револуционери од западна Македонија, а исто и револуционери од Солунскиот и Серскиот револуционерен округ, биле носители на социјалистички идеи, но тоа не им попречи да бидат едни од најревносните носители на македонската ослободителна идеја во онаа

⁴⁰ Ристески, Лазар Поп Трајков, 43.

форма, во која ја моделираа нејзините основачи и тоа не ги запре да ги стават своите глави пред олтарот на татковината.“⁴¹

Поп Трајков се истакнувал и со заложбите и со борбата за почитување на организациските норми, на организациската дисциплина и за чистотата на делото на Организацијата. Не случајно и патријаршискиот владика Каравангелис, користејќи ги своите инструменти на дејствување, ја организирал неговата ликвидација.⁴² Неговиот потенцијал го препознале и повисоките раководители на Организацијата, поради што и му доверувале значајните и одговорни функции на реонско и на окружно ниво. Особен впечаток оставил кај апостолот на македонското револуционерно-ослободително дело, Гоце Делчев, со кого остварил блиска соработка, но, за жал, и на двајцата прерано им била прекината револуционерната и животната врвица.

⁴¹ Петар Шанданов, *Спомени*, (ред.) Зоран Тодоровски (Скопје: Матица македонска, Државен архив на Република Македонија, 2002), 75–76.

⁴² Каравангелис во спомените забележал дека Поп Трајков „се издигнал како најстрашен непријател на грцизмот“. Види: Германос Каравангелис, *Македонската борба (Мемоари)*, (Скопје: Култура, 2000), 33. Самиот чин на ликвидацијата бил реализиран со измама од Коте Христов (одметнат од Организацијата и во служба на дејствувањето на патријаршискиот владика во Костур, Германос Каравангелис). Пресечената глава на Лазар Поп Трајков на најнехуман и потресен начин била презентирана пред населението и за пари предадена на владиката Каравангелис во Костур. Ристески, *Лазар Поп Трајков*, 51–52. На крајот била погребана во гробницата во селото Апоскел во која биле погребани и многу други револуционери од Костурско кои пострадале во времето околу Илинденското востание. Види: „Безкрсната братска могила въ с. Апоскел (Костурско)“, *Илюстрация Илинденъ*, г. 2, кн. 1(11), София (септември 1928): 8; „Предъ лика на отряzanата глава на Лазарь попъ Трайковъ“, *Илюстрация Илинденъ*, кн. 6 (1), София (1928): 6–10.

Mirjana NINCHOVSKA

CONTRIBUTION ON THE REVOLUTIONARY FIGURE OF LAZAR POP
TRAJKOV

(On the Occasion of 140 Years of the Birth)

-SUMMARY-

Lazar Pop Trajkov (1877 - 1903) was an important activist, revolutionary and leader in the Macedonian Revolutionary Organization who cooperated closely with Gotse Delchev. He was active prior to and during the Ilinden Uprising, having devoted all his life to the revolutionary movement for liberation of Macedonia. He also initiated rewarding of the first (combat) decorations of the Macedonian Revolutionary Organization. Pop Trajkov was a well educated man of exceptional human virtues, showing also an artistic talent. He was the Head of the Organization in the Kostur Area, substitute-member of the Head Quarters of the Ilinden Uprising in the Bitola Revolutionary District and leader of the Uprising Head Quarters of the Kostur Revolutionary Area. He was executed by collaborators of the authorities, due to his important role in the revolutionary movement.